

למהות השתקה של גיבורו עגנון

(לפי "ספר פשוט" ו"אורח נטה ללוֹן")

הם. כאשר שיתה מגיעה לגילוי של חוסר הקשר אין אפשרות להמשיך, או יותר בכך אין ממש עות להמשך השיתה, ועכ"כ צורת הביטוי החולמת ביותר היא השתקה.

הסיבות הנפשיות לשתקה אצל עגנון מגוונות ביותר. מצאנו את צירל הורוביץ שהגייה לדבריה התמיימים של בלומה, שבאה אליה כמו אל קרוב וגואל, בשתקה: „קמץ צירל פית ושתקה²“. אולם דבריה של בלומה מזמין תשובה לבביה. חסרונה של תשובה-לבביה מרמז לקורא מה בעצם תשובה של צירל. אחד מיתרונותיה של הפרוזה לעומת הדrama היא באפשרות הרהבה שהיא גוננת למחבר להוסף העורתי על הדיאלוג. ההערה כאן מיצפת אל שתיקת צירל את תנועת הפה. בעצם יש לה לצירל מענה, אלא שלאור התמיימים הרבה של הנערה בלומה אין היא מוצאת דרך לומר את דבריה. בת בעיל בתים היא יודעת לכבד עצמה ויודעתיפה מהanca לומר ומה לא. בדרך כלל אין צירל הסרה נימוקים המתבללים על הדעת אפילו למשיע אכזריות, אבל כאן היא יכולה לומר דבר. בלשון שבה מדברת בלומה אין היא יכולה לדבר, ואילו לשונת היא אינה יפה לכך³. עד כאן הצלחה צירל לעטוף במלים יפות את גוסתה, אך דבריה החמיימים של בלומה משמשים נגד כהחריף שצירל נאלצת לשתקה. לא רק אנחנו רואים ב黑马ות הבינה כדי את משמעותה של שתיקה זו ועכ"כ השפילה עיניה ונאהזה במטל-טליה⁴. אולם כשם שיוודעת צירל מתי לא לומר דבר היא יודעת גם מתי אפשר לאומרו. אין המשוחחים ועל כן נוצר מתח של אי הבנה בין-

גיבורי עגנון מציגים ביכולתם שלא לומר את כל מה שיש להם לומר. יש שהשתיקה נובעת לא רק מיסוד האופי של אדם שמטבעו אינו מרובה לדבר, אלא היא ביטוי למעיכות נפש מסווגות הנגרמות על ידי הסיטואציה האקטואלית. רובות הנקודות המשולבות בדילוגים ולרוב הן רוויות ממשמעה. שיתה שאינה אלא שיתה למחזת שבבה צד אחד אינו מගיב על דברי חברו יוצרת מתח שמקורו בחוסר השלים. בשיתה כתיקונה באה שאלת ותשובה בצדיה. אולם שאלת התלויה בלי תשובה משארה ספיקות לגבי המתරחש בקרב הדמות השותקת. ספק זה קיים לא רק אצל בן שיחו של השותק, אלא גם אצל הקורא. הספק הזה פירושו לכאהרת שהתשובה יכולה להיות גם הן וגם לאו. אולם באמצעות השתקה אינה לא הן ולאו, אלא היא אומרת דרשני. מכל מקום אין השתקה עונה על השאלה אלא להיפך, היא עוד מגיברה וمبرילת אותה. מכאן מובן מדוע השתקאות שבדילוגים מעוררות מין התrho-צחות של משמעויות ומשורות מבוכת על הקורא. נראהה שלגביה השתקות אצל עגנון נוכנים דברים לכאן על הדילוג בדרמה. לדעתו כל מה שנאמר בדילוג טפל, והעיקר הוא מה שאפשר לומר. הסיטואציה האנושית מסווגת ומזענת כל כך, שאינה ניתנת לביטוי בכלים הלשוניים-ספרותיים המצויים. יתר על כן, וזה הדבר המוד-גם אצל לוקאץ, אבדן הקשר הנפשי בין בני האדם גורם לכך שאין בני אדם מビינים זה את זה הבנה שלאמת, ועל העדר יכולת זו איןידי-אמצאי הקומוניקציה הרגילים להתגבר¹. אין השתקה יכולה לגשר על התהום המפרידה בין-המשוחחים ועל כן נוצר מתח של אי הבנה בין-

הגוף הקטן של התינוק נצמד אצבעותיו המחתומות בעיניו, ת „בת הקול – שתיתת והיתה יקרה לו יותר מכל גטליינו על זרועותי ובינען-ו דרום, חבק את צואריו ודבק באפרה היה וחמיות יתרה – גלו על כיסי מתוך שמה – עשייתו אוני נבר – עוז“. היה באויה הצמודות תיקון במצב האנושי המביר

„לבית אבא“, היא היחידה ג היא יודעת כי חזר הוא והוא, היא יודעת כי תועת היא, וא ואינו שב והוא רומת לו-קת רומת לו באצבע, נפק- והוא רואה את עצמו בבית בידיו צומד לקדש על היין המתין האב וכוס הקידוש נשאת סוויטס ובלחות, השיבה לת כל השיבה בצל האיש פתאום קול בקול סדין – תה קטנה שבוקיע נקרעה –

אדם המודרני, הבודד, התו-חותות האבודה, המכמת לאהבה, המודרני שאליך את אלהיו האבסורד. והוא מבקש רמו-ילד מגלת לאדם הבודד את חייה ואמיתתו, את האמונה – הנזון והחוליו. על אפשרות גתונה עוד לאדם המודרני, ודמיות ילדים כעוגן הצללה סייפורי „ספר המעשים“.

אורח נטה ללוֹן“, עמ' 50.

לבטא התנגדותו, והיא לשאה להשיג. גם ב„ארוח גטה ללו שנובעות מחוסר היכולה יותם המדברות. ובודאי מכלול היצירה הספרות של פרט זה או אחר את השיתה לשיחה, „אג' ומכנים ב„עגנון“ טיפו פרט ידוע, אלא מכלול ידוע. כך הדבר גם ב הנבעת מהוסר קומוני מזאים, בדורותה, לספר, ללון, כגן, ב„שיחה“ בין הרב, „פעם طفل אותו לא מדבר בלי הפסק ולא הרגש ולא נתנו לו בתפי ואמר הלא משפט מספר לנו בפירוש אם היי כפי שאומר ואת פנחס זהה בצבאי אירוני, וסדריו סם על טעות. בוגד פטף דת שתקונו של זה. הד לא רק שלא מסופר ל השתקה, אך איינו יודיע דברו על ידי פנחס או רק שהוא מדבר הרבה, לאורה. עובדה זו מתבר בשיחות אחרות של האור לה אופן ברור הניגוד לכל עסקנות, לבין פנחס אירוני יש גם בכך שדו כגד כל מי שהפריש עצם בפטוטוטו את זה אריה נעשה כאן כאילו ולא פלא הוא שהארה ב האורה יוזף טהוא נמש והוא רוצה לברוח אל בית בונס אריה וככל מוקם טרי לו שיח ופיגם רabel. הציגו, ככל הנראה,

של הירשל. אין היא מתייחסת אל רגשותיו ברצוי-נות ואולי אין היא לוקחת אותן בחשבון כלל. המרחק בין שתי התפישות, בין זו של הירשל לבין של צירל, גדול כל כך שאין כל אפשרות של הידברות ביניהם; אין כאן מקום לכל תגובה מצד הירשל, מלבד השתקה.

מצבו של הירשל קשה יותר ממצבה של צירל ואף מצבה של בלומה. שתיהן שייכות כל אחת לעולמה המוחוד לה ואילו הירשל אינו שיר לא לעולם של אמו, אך אין בו גם הכוח לצירור את הירשל הקשר עם עולמה של בלומה. הוא רוצה שהיא תבנה את הגשר ועכ' הוא דרש ממנה שתתגלה את לבה וسؤالה: „מה לך בלומה?“⁸ ומובן שאינו זוכה לתשובה. בלומה שותקת ואף הירשל אינו מפסיק את השתקה, ואף אחר כך איינו מוצאים תיאור של שיתה בינהם. אמנם מדבר הוא אתה לאחר מכן על דברים של מה בך אך מכל מקום אין זה שובר את „השתקה“ המפרידה ביןו לבlama.

יש שהשתקה נובעת מהש侃תם של הגיבו-רים. צירל הורובייז גם ממחווה אינה מרכיב שיחה. לעומת הום עולם העשייה ולא עולם הדיבורים. כך היהת גם חכונתו של אביה שמעון הירש קלינגער, שמסופר עליו, כי „...אמר היה שמעון הירש לא הרי חנות כהרי חנות בית המדרש שימושיו בו דברים בטלים. מימיהם של מושתמי לא שמעו ממנו דבר של שבת או של גנא!“⁹. עשייה מעין זאת ללא דבר מיותר זכתה גם את ברוך מאיר לדבק בבית אדוניו¹⁰, וכבר אנו רואים גם את עשייתו של יונה טויבר¹¹. צירל יודעת אפילו לכון שתקתה לפני הצורך. יודעת היא שאין לומר דבר שאינו עשוי להישמע: „צירל ראתה מעשה בנה ולא אמרה כלום. פקחות שהיתה בה, שהיתה אומרת לא נשתחה בני שיתן עניין בעניה זו גרמה שתשתתק!“¹². יש מן האירונית בדברים אלה, שהרי כולנו יודעים שהירשל בנה של צירל הורובייז בבית קלינגר אמנים נתן עניין בו. מכל מקום, אף שኒמוקה של צירל אינו מוגלה כפי חוות יתרה, הרי מבחינה מצבה הסובייטיבי יש בשתקתה מן התבוננה, שהרי לו לא שתקה זו יתכן והירשל היה מוצא עוז בنفسו

באמרה: „...היום hari אי את חזרת לעיר, ומחר נהיין על עגנון, שם נמצא עזה להשיא לך“. היום אם כן לא תחוור אל עיר, אך מחר אפשר שהיא כן תחוור לעיר שם אין לה איש, ואשר בשביבה היא ריקה ומרוקנת. אם לא תחוור, גם אז אין לה לצפות הרבה מבית הורובייז. דברים אלה, שצירל אומרת ברכzo כה ברור לבלומה, מסבירים יפה יפה את משמעות שתיקתה מקודם. כשם שצירל נשתקה בשעה ששמעה את דבריה של בלומה הבאים מעולם ור לה, כך גם לעולם אחר, שבו היה גם בלומה. היא הרגישה בדרך, אף שטפה בלביה את האשלה שסופה של בנה „להתפרק“. הרישה זו היא כנראה שהתקה שתה עליה פתוחה עמו בדברים מפושטים, „גבוגה העניין“¹³. אף כאן אנו מוצאים שהיא „קמץ שפה-תיה“ על אף שכאן הביא אותה לכך הצורר לה-גבר ולדבר. מבוכחתה מתבררת גם מדבריה הרاء-שונים וגם מן הסיטואציה שנבחרה לשיחה זו. עומקה התחום בין צירל לבנה. כאשר היא בא אל בנה נאלצת היא לחש במרחף אפל. עובדה זו שהיא הולכת אחריו דוקא למרחף החשוד, אינה באה רק מפני שהיא רוצה לדבר אותו ביחידות. נראה שכך לובא בדברים עם הירשל צריכה צירל לחש במרחף החשוד מתרתי משמע. צירל חשה שאין קשר לבנה להירשל ואין לבנה תשוו-בוח על שאלותיה. היא מרגישה זאת עוד בטרם החלטה לשאול ועכ' אין פלא שדבריה הראשונות הם „...הירשל רוצה אני לדבר עמד. מפני מה-אתה שותק?“ וכעת כמו בלומה בשעתה זוכה אף הירשל לשם שעור מפה של צירל, הפעם בעסקי שידוכין. אני צריך להכנס לבורר תוכן השיחה שהיא מיוחדת בכך שהדברים נאמרים בגילוי לב מזדים שאינו רגיל אצל צירל. לאחר שהחללה צירל לדבר, כפי שניתן לצפות מראש, רקחת, ואילו הירשל, כפי הבין שפה ואת „עמד ושתק“¹⁴. הוא אין יכול להבין שפה ואת שפה אמו מדברת אליו. אין הוא יכול להבין עצה אכזרית זו שמייצגת צירל בענין בלומת „...כיוון שmagat שתו לישא אשנה מניח כל האבהבו-תיו...“. יש בדבריה אלה לא רק אכזריות כלפי בלומה, אלא גם יחס של זלזול כלפי רגשותיו

הבה נבדוק דוגמא נוספת: „אותה שעה סימן ירוחם את עבודות היום ועמד לפניה. שוב לא רץ לנחר לרוחץ שחיי ביתו מתחזק, ואפילו קערת לרוחץ בה איננו חסר. כיוון שראני נפלל לי ובכך שני שאלך עמו לביתו. גנרטרי אהדיו ותכלתי עמו.“

הכלנו ולא דברנו כלום. אני מפנוי שבאי מזון היעיר והוא איני יודע ממש ממה. אפשר בשבייל ששתקתי שתק¹⁴.

הדברים שהבאו לנו מתחברים מתחזק דבריו של פרופ' ב. קורצוייל על קטע אחר שאף הוא מספר על יחס האורה וירוחם.¹⁵ העובדה שביתו של ירוחם, „מתוקן“, מסכירה יפה מודיע האורה גנרטרי אהדיו. אולם היחסים שבין אנשים אלה שמהלכים כאן כאחד דו-משמעותיים הם. משיכת זהה מושגים בערובייה ביחסים אלה. תפיסת הרגש ולא נתן לבו לה. פתאום הגיה יוז על בתמי שתקתי השוררת ביניהם. הקשר בין השניים אינו קיים, ואת מקומו תופסת השתקה. „אפשר מספר לנו בפירוש אם היה האורה באמצעות „משלנו“ כפי שאומר זאת פנהס אריה, אך שתיקתו מגלה את הזרות שביניהם. וה יודע שפתחון לביעותיו לא ימצא אצל חבריו האחדות הנפשית חסרה. האורה „גנרטר“ אחר ירוחם לכונן הבית „ המתוקן“, ואולם רגשותיו אינם יכולים להתבטא במיללים שהרי שאיפתו של האורה מסכנתה את „ביתו“ של ירוחם. כאן כדי לזכור את הדברים שכבר שמענו על יחסיו זאורה לרחל אשתו של ירוחם בתחילה הסיפור, הנושאים ממשות אירוטית לא ספק¹⁶. עניין זה מהוות בודאי מהיצה בין האורה לירוחם. אבל יתר על כן, האורה בא מן „העיר“ ובזה שונגה הוא בתכליות מירוחם. ירוחם בנה לו בית ואינו יוצא אל מחוץ לעיר ואל מחוץ לחברתו. הוא הוא הסתגל לטדר החברתי. לעומת זאת יוצאת לפיקרים לעיר ובחברותיו הוגה הוא ברחף העזע. רה שעתה היא אשתו של ירוחם. המזועז כאן הוא בוה שדווקא האורה המתגעגע לעבר מגיע ברגעיו למורוד בסדר החברתי, ואילו ירוחם שהוא הפשי ומרדן בטבעו מתגלה כמו שביתו, „מתוקן“. מכל מקום שני אלה אינם מוצאים שפה מושפת, ודבר זה בסיסו שתקיהם. אפשר להביא דוגמאות נוספות, כגון: שתיקת האורה בשיחתו עם הרב¹⁷ ועוד. הדוגמאות שהבאו לנו דינן כדי להראות שיש

לבטא התנדבותו, והיא לא הייתה מושגתה מה שביקש להשיג.

גם ב„אורח נתה ללון“ אפשר למצוא שתיקות שנובעת מהוסר היכולת להתקיין גשר בין הדמו-יות המדוברות, ובזאת אפשר למצוא תופעה זו במלול היצירה הספרותית של הסופר. אף גראה של פרט זה או אחר בשיחות הגיבורים עשו את השיחה לשיחה, „עגנוןית“. מה שאנו חשים ומוכנים ב„עגנון“ טיפוסי בשיחה ובסגנון אינו פרט ידוע, אלא מכלול פרטם שהרכבו באופן ידוע. כך הדבר גם בענין השתיקות. שתיקת הנובעת מהוסר קומוניקציה בין המדברים אנו מוצאים, בדומה ל„ספר פשטוט“, גם באורה נתה לולו, כגון ב„שיחה“ בין האורה לפנהס אריה בן הרוב. „פעם طفل אותו לימיין ופעם לשמאן ותיה מדבר בעלי הפסק ולא הרגייש שאוני שותק, או אולי הרגש ולא נתן לבו לה. פתאום הגיה יוז על בתמי שתקתי השוררת ביניהם. הקשר בין השניים אינו קיים, ואת מקומו תופסת השתקה. „אין הסיפור מספר לנו בפירוש אם היה האורה באמצעות „משלנו“ כפי שאומר זאת פנהס אריה, אך שתיקתו מגלה את המצב איירוני, ושבדריו של פנהס אריה מבוסס על טעות. וכך פטפטונו הרבים של זה עוז-דת שתיקתו של זה. הדבר סתום ואעפ"כ ברור. לא רק שלא מסופר לנו מה ממשועת של השתקה, אך איננו יודעים גם, מה הדברים הרבים שנאמרו על ידי פנהס אריה. מה שידוע לנו הוא רק שהוא מדובר הרבה, ושבדריו הם למורת רוח לאורה. עובדה זו מתרבתת לנו מותך שתיקתו. בשיחות אחרות של האורה עם פנהס אריה מתגלה לה באופן ברור הניגוד שבין האורה, המתגלה לכל עסקנות, לבין פנהס אריה העסוקן. לא מעט אירונית יש גם בכך שדווקא פנהס אריה שטוען בוגד כל מי שהפריש עצמו מן התורה, הוא הוא שמנבל בפטפטונו את האורה מן הלימוד. פנהס אריה נעשה כאן כאילו יצרו רdue של האורת, ולא פלא הוא שהארה מבקש לברוח מ אדם זה. האורה יודע שהוא נמשך אחר ביטול התורה, והוא רוצה לברוח אל בית המדרש. חושש הוא מפנהס אריה ומכל מקום הוא אדם בעל לבטים שאין לו שיח ושיג עם רבנן ובעל בטחו של הכל. הדיבור, מכל מקום, אינו בונה גשר בין השניהם.

ויא מתייחסת אל רגשותיו ברצוי-זיא לocketת אותו בחשבונו כלל. התפיסות, בין זו של היישלدول כל כרך שאין כל אפשרות לדם; אין כאן מקום לכל תגובה ד השתקה.

של קsha יותר ממצבה של צירל בלומה. שתיקת שיקות כל אחת לה ואילו היישל אין שיך לא אך אין בו גם הכוח ליצור את של בלומה. הוא רוצה שהיא רצוב רצוב ממנה שתגלה רעב הוא דורש ממנה רעב בלומה? ⁸ ומובן בה, בלומה שותקת ואף היישל השתקה, ואף אחר כך איןנו מדבר על שיח בינהם. אמן מדבר כאן על דברים של מה בכדי אך שיבר את „השתקה“ המפרידה

בנסיבות מהשקבות של הגיבו-ץ גם בנסיבות אינה מדבר ופחים העסיה ולא עולם הדין. גם תבונתו של אביה שמעון מסוחר עלי, כי „...ומור היה הרדי הנוטה בהרי בית המדרש בסיטלים. מימיהם של משותיו צבר של שבת או של גנא⁹. בלבד דבר מיותר וכשה גם את בבת אדרוני¹⁰, וכך אנו רואים קתה ליפוי הצורן. יודעת היא צאיינו עשייה להוישמע: „צירל הוא אברה כלום. פקחות שהיתה ה לא נשתטה בני שיתן עינוי תשחחוק¹¹. יש מן האירונית ר בולנו יודעים שהירשeland בנה לבית קלינגרא אמן נתן עינוי אף שני מוקה של צירל אינו יתרה, הרי מבחינה מצבה שתיקתה מן התבונה, שהרי לו והירשeland היה מוצא עוז בנפשו

1. גיאורג לוקאץ' המודרנית" (בש
2. כרך ראשון מעכ
- ש"י עגנון: "ס'
3. הוצאת שוקן ת"
4. להרחבת עניין זו של פרופ' ב. ק
5. ספר פשטן, עט'
6. ספר פשטן עט'
7. שם, שם.
8. ספר פשטן עט'
9. ספר פשטן עט'
10. ספר פשטן עט'

הוא מספר מה הדבר הרע שאירע לו. דניאל ב"ה סייר והסיק מסקנות אדר אין מסקנותיו מתחינות לר' חיים. אנהנו שמענו מעט ממה שאירע לו לר' חיים מפני מהחביר, אך אין בדברים כדי הסבר מלא. אולם לפי שתיקתו יכולים אנו לנחש מה אינומים היו הדברים שאירעו לו. יש צורות שאפשר לספר עליהן ויש שמאפשרות רק את השתקה. ר' חיים היו לו רעות הרבה בין לפני שבין בין ר' חיים ובין לאחר מכן לאחר שבין. לפניו שביו: המחלוקת; בשביו ובין לאחר שבין. פירוש שביו: ברורה בשביו — פרשה זו סתומה בספר אך ברורה בתודעת הקורא, ולאחר שביו: שאין ניתן לו לשוב לבתו. שתיקתו שתיקה תחומית שלשתיקה אף את הזולות. הניסיון לדובבו מתנפץ אל קיר אטום, „אבל שתיקתו השתתקתו"²¹. מר' חיים שישב בכבודו של עולם נשאר רק אל אלם שאמן-בם מתנווע, אך איינו מדבר ואך איינו למד. אין ספק שיש גדולה במיל' שמסוגל להגיב על הארות בשתקה מוחלטת, בדרך שעשה ר' חיים. רוב הדמיות מאורה נתה ללון הגיבו אחרת. הארות לחזו על קירות הלב ועלו ונפלטו במלל. בכל זאת נמצא גם פרידא הקיסרית מוסרת ספר צורתיה למרת זומר בדרך השתקה. לאחר שזו מסימנת ספרות „זקפה פרידא את ימינה, ומantha באצבעותיה שם כל אחד ואחד מבניה, שנהגו ועל כל שם ושם כפפה אצבע אחת חזן מן האגודל שהניחתו זקוף, לסוף הגביהה את שמאללה כלפי ענינה ושפפה שתוי אצבעותית, האמצעית כלפי הימנית ועמדו ושתקה. ואך איינו שתקה. הרחמן בתאזרע עלי ולא נתן בפי מילים של נהומין לנתח את פרידא"²². אין שתיקה של פרידא מגיעה לעומק השתקה של ר' חיים, והרי פרידא זו בדרך כלל דברנית היא, אולם מכל מקום מהՃחך כאן הוועוז הנפשי הגדול המונע דיבור מן הלשון. כדי לצין כאן כי כמו בשיטת האורת עם יروحם חפשי וכמו בשיחתו עם ר' חיים, כך גם כאן השתקה מדבקה והיא עוברת גם לבן השיחת השוני, ורק דמות פטפטנית כפניהם אריה בן הרוב איינו מבחין בשתקה בן שיחו. דרגות יש איפוא בשתקה, ור' חיים עומד בדרגה העליונה.

שתיות דומות בסיפורים, "ספר פשטן" ו„אורות נתה ללון". אולם יש ב„אורות בטה ללון" סוג אחר של השתקה, סוג שהוא נדרש לסיפור מיוחד זה והוא נובע ישרות מהתוכנו.

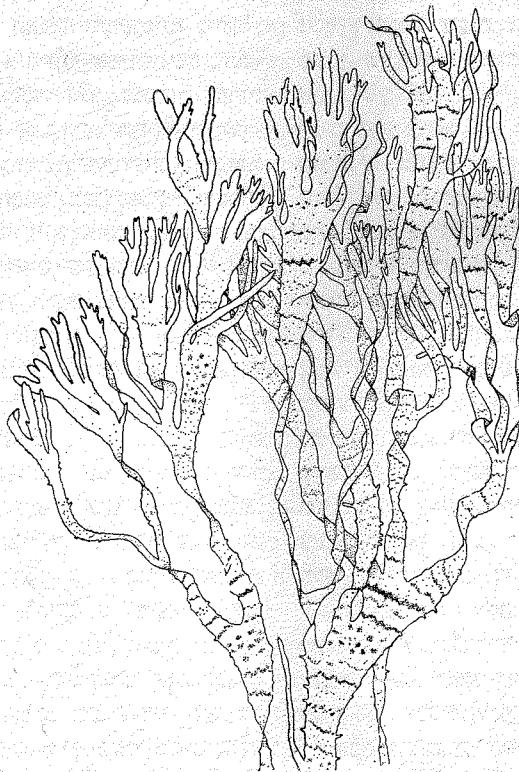
ראינו שיש השתקה מגלה את חוטר הקומו-בקיציה בין הגיבורים, ויש השתקה באה לבטא את אשר אין לבטא בדרך אחרת. גם לסוג אחרון זה יש דוגמא בספר פשטן אף כי איינומצו שם הרבה. „...ובלומה עצמה אינה מכירה בטובה-תה. כבר נחלשת חתימת השחוק בשמשתיה ופיה פתוחה למחזקה, ואי אתה יודע אם פסקת מלדבר או אם היא עומדת לצעק"²³. האם שתיקה כאן או זתקה, או האם שתיקה היא היא הזתקה? נראה כי יש השתקה היא הביטוי הייחודי הא-שרי בשצער הגדול באמת איינו מצוי פורקן, כדעת מונטין²⁴.

ב„אורות בטה ללון" יש מספר מקרים שבhem השתקה היא זתקה שבר, אלא נראה שם עצמת הזתקה האילמת גדולה הרבה יותר מאשר בספר פשוט. הנה למשל המקרה החשוב והמצווע ביותר, שתיקתו של רבי חיים: „באתי עלי פתאים ואמרתי, רבי חיים שהוא צדיק למשחו, מפני מה שותק מר כל הימים. תלה עינו בעיני ונסתכל בישעה קלה ואמר, אדם שאירעו לו דברים רעים נוח לו שישתוק משידבר, semua יוצאה מפיו דבר שאינו הגון.

אמרתי לנו, יקרא מר בספר ויפור את דעתו קצת. אמר לי שכחתי את תלמידי. אמרתי לו אפשר לתלמיד חכם גדול שיכחה תלמידו? אמר לי מיום שגיליתי מכאן לא נודמן לי ספר ולא נודמן לי לשמע דבר של תורה. אמרתי לו כאן ספר, וינסה מר ויקרא, אמר לי כבר נסית. אמרתי לנו, ולא עליה הניסיון יפה? נגע בראשו אילך ואילך כאדם האומר לא כי — מה טעם? — אמר לי העינים איןן קולטות את הכתב והמוח איינו קולט את העניין²⁵. ר' חיים שותק רוב הימים. כאן מתנהלת אמונה שיחת מסוימת ביןו לאורח אך מה ר' חיים אומר כאן? „אדם שאירעו לו דברים רעים נוח לו שישתוק משידבר“. אך אין

העדות

11. ספר פשטן עמ' פ"ה.
12. ספר פשטן עמ' פ"ד.
13. שי' עגנון, "אורח נתה ללון", הוצאת "שוקן", ת"א, 1960, עמ' 252.
14. "אורח נתה ללון" עמ' 278.
15. ב. קורצזיל, מסכת הרומנים, הוצאת שוקן, עמ' 58.
16. "אורח נתה ללון", עמודים 73-75.
17. "אורח נתה ללון", 159.
18. "ספר פשטן", עמ' פ"ג.
19. מונטין, "מוסות", הוצאת שוקן ירושלים ות"א תש"ז, עמ' 40.
20. "אורח נתה ללון", עמ' 151-152.
21. אורח נתה ללון עמ' 152.
22. אורח נתה ללון עמ' 81-82.
1. גיאORG לוקאץ', "תולדות התפתחותה של הדרמה המודרנית" (בשפה ההונגרית), הוצאה פרנקלין, כרך ראשון מעמוד 162 ואילך.
2. שי' עגנון: "ספר פשטן", "על כפות המגעלול" הוצאה שוקן ת"א, 1959, עמ' נ"ו.
3. להרבה עניין זה ומה שבאה אהרון ראה מאמרו של PROF. ב. קורצזיל ב, "הארץ" מיום 26.7.63.
4. ספר פשטן, עמ' נ"ו.
5. ספר פשטן עמ' צ"ד.
6. ספר פשטן עמ' צ"ה.
7. שם, שם.
8. ספר פשטן עמ' פ"ב.
9. ספר פשטן עמ' ס"ג.
10. ספר פשטן עמ' ס"ד.

הבר הרע שאירע לו. דניאל ב"ה גות אך אין מסקנותיו מתאימות שמענו מעט ממה שאירע לו חבר, אך אין בדברים כדי הסבר שתיקתו יכולם אנו לנחש מהים שאירעו לו. יש צורות שאפשר ; שמאפשרות רק את השתקה. העות הרבה בין לפני שיבי, בין שיבי. לפניו שיביו : המחלוקות ; זו סתומה בסיפור אך ברורה ; ולאחר שיביו : שאין ניתן לו ייקחו שתיקת תוכמתה שימושית הגסיו לזרבו מתגבע אל קיר ייקחו השתקתיינו.²¹ מר' חיים נ' עולם נשאל רק צל אלם שאמן. אינו מדבר ואף אינו לומד. איןumi שמסוגל להגיב על הצרות הללו וועלו ונפלטו במכל נא שם פרידא הקיסרית מוסרת ברת זמר בדריך השתקה. לאחר צדרה, זקופה פרידא את ימיןה, וזה שם כל אחד ואחד מבניה, שם ושם כפפה אצבע אהת חוץ נחתן זקור, לוסף הגביהה את בינה ושפפה שתי אצבעותיה, היומנית ועמדת ושתקה. אף אני נחכוד עלי ולא ניתן בפי מלים אם את פרידא.²² אין שתיקתה היא לעומק השתקה של ר' חיים, בדריך כל דברנית היא, אלום אך כאן הוצעו הנפשי הגובל בלשונו, כדי לציין כאן, כי זה עם ירוחם חפשי וכמו בשיחתו גם כאן השתקה מדברה והיא בשחה השני, ורק דמותו פטפנויות הרב אינו מבחין בשתקה בין איפוא בשתקה, ור' חיים עומד